

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Dějiny české kinematografie

2.10.06

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Bibliografie

- Bárta, Milan: *Cenzura československého filmu a televize v letech 1953 – 1968*. In: *Securitas imperii* 10, ÚDV, Praha 2003, s. 5-57.
- Eismann, Šimon: *Ministr informací Václav Kopecký na parlamentní půdě*. *Iluminace* 11, 1999, č. 4, s. 97-99; *Projev Václava Kopeckého*, tamtéž, s. 101-112.
- Eismann, Šimon: *Osudy spolkových biografů v poválečném Československu*. *Iluminace* 11, 1999, č. 4, s. 53-86.
- Elbl, Jindřich : *Patnáct let filmové politiky. 1933 – 1948*. *Film a doba* 11, 1965, č. 8, s. 399.
- *Jak byl znárodněn československý film. Svědectví a dokumenty III*. *Film a doba* 11, 1965.
- Jech, Karel – Kaplan, Karel, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty I*. Ústav pro soudobé dějiny v nakladatelství Doplněk, Brno 1995, s. 389-395.
- Klimeš, Ivan: *Za vizí centrálního řízení filmové tvorby. (Úvod k edici)*. *Iluminace* 12, 2000, Č. 4, s. 135 - 139.
- Knapík, Jiří : *Filmová aféra L.P. 1949*. *Iluminace* č. 4, 2000.
- Kusák, Alexej : *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1996.
- Mareš, Petr: *Politika a „pohyblivé obrázky“*. *Spor o dovoz amerických filmů do Československa po druhé světové válce*. *Iluminace* 6, 1994, Č. 1, s. 77 - 95.
- Neumannová, Jana: *K pounorovým proměnám kulturní politiky*. „*Revue dějin socialismu*“ 8, 1968, č. 6, s. 817 a 819.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepce německé filmové politiky za protektorátu

- **1. září 1939** přišlo o svou kompetenci ve věcech filmové cenzury ministerstvo vnitra. Cenzuru filmů převzal **Úřad říšského protektora**, v jehož rámci byla podle německého **vzoru zřízena „filmová zkušebna“ (Filmprüfstelle)**. Rozhodovala, které filmy budou povoleny k distribuce a kterým film. scénářům bude udělen souhlas s natáčením.
- Kinematografie spadala pod **samostatný referát oddělení kulturně politických záležitostí**. Další referáty - propaganda, tisk, rozhlas, hudba, písemnictví, divadlo, výtvarné umění. Přednostou oddělení **Karl von Gregory**. Vedoucím referátu Hermann Glessgen.
- Do **kompetencí** filmového referátu spadala kontrola a řízení filmových ateliérů, půjčoven, kin a techn. zařízení, dohled nad německou a českou film. tvorbou na protektorátním území.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepce německé filmové politiky za protektorátu

- Snaha ovládnout český film měl rovinu: **propagandistickou a ekonomickou**
- Film důležitý z **propagandistického** hlediska, zvl. v zemi s rozvinutou kinematografií. (Roční domácí produkce až 50 filmů subvenované ze státního rozpočtu a síť 1200 kin.)
- **dramaturgický** vliv - natáčení komedií bez reál. časoprostorového kontextu s protektorátem. Nicméně neexistoval požadavek prezentace vztahů mezi Čechy a Němci (nevznikl podobný jediný snímek).
- Zájem **výrobní**, tj. využít pražské ateliéry pro natáčení německých filmů – výroba filmů v protektorátu levnější o 80% než v Říši. (Nadhodnocený kurz říšské marky vůči protektorátní koruně 1:10). Barrandovské ateliéry (*1933) patřily k nejlepším v Evropě. Zrušeny všechny české výroby vyjma Lucerny a National filmu. Následně zabral českého ateliéry Pragfilm.
- Zájem **distribuční** – kontingentní dovoz, omezení domácí produkce na cca 30 filmů s následkem zvýšeného odbytu německé produkce

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepce německé filmové politiky za protektorátu

- Rozvleklým přípravám **filmové komory**, na nichž se po několik let pracovalo ve vládních a kinematografických kruzích, učinili Němci přítrž.
- K 15. únoru 1941 zřídil po vzoru berlínské Reichsfilmkammer říšský protektor česko-německou veřejnoprávní korporaci **Českomoravské filmové ústředí / Böhmisch-mährische Filmzentrale (ČMFÚ)** jako **vrcholný orgán zájmové samosprávy**, na který stát delegoval řadu svých dřívějších pravomocí.
- V čele ČMFÚ stál Čech, jmenovaný nikoliv protektorátní vládou, nýbrž říšským protektorem. Tím měli Němci nad touto filmovou komorou zaručenu kontrolu, ale zároveň to měli být **Češi provádějící nepopulární opatření**
- **Členství v ČMFÚ** bylo pro všechny filmové pracovníky **povinné**. ČMFÚ vydávalo závazné oborové směrnice všeho druhu, od ministerstva vnitra převzalo pravomoc udělovat licence pro kina, vydávalo ceníky atd.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepce německé filmové politiky za protektorátu

- Tvoří předpoklady k **zestátnění filmu - výrazný krok k centrálnímu řízení** podle stávajícího německého modelu a zároveň důležitý vývojový článek k centralizovanému filmovému hospodářství zestátněné kinematografie po roce 1945, což dokládá i **personální kontinuita** – ve významných funkcích zestátněné kinematografie figurují přední funkcionáři oboru jak z dob první a druhé republiky, tak z období protektorátu.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Východiska

- **Idea nějaké formy státního monopolu** v oblasti filmu se v Evropě objevila již na sklonku první světové války a pak zejména v prvních letech poválečných. Setkáme se s ní už v létě 1918 v Uhersku, po válce pak v Rakousku, v Jugoslávii, ve Finsku, v Norsku. S výjimkou sovětského Ruska a také Norska, kde došlo ke komunalizaci kin (kina zde směly provozovat pouze obce), zůstaly tyto ideje jen v rovině diskusí či neúspěšných parlamentních návrhů.
- **Koncepce německé filmové politiky za protektorátu**
- **Kultura byla v Čechách už tradičně považována za národní instituci** - její institucionalizování – zestátnění nebudilo příliš velké pochybnosti a bylo považováno za logický výsledek vývoje kultury samotné. Tím se také zestátnění kultury zařarovalo do ideologie specifické cesty k socialismu. Také sama tato ideologie generovala iluzi, že je vyústěním celého dosavadního *národního* vývoje Čechů a Slováků. Fungoval veřejný zájem na uměleckém růstu domácí tvorby.
- Období mezi lety 1945-48 bylo ve znamení snahy KSČ zmocnit se kultury jako nástroje pro prosazování politických cílů. Je ale příznačné, že **kinematografie od počátku spadala do resortu ministerstva informací a osvěty** v čele s vlivným komunistickým ministrem Václavem Kopeckým, kinematografický odbor na ministerstvu vedl básník Vítězslav Nezval.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

- Vůbec prvním odvětvím, které k sobě stát takto připoutal, se stala právě kinematografie. Dne 11. srpna 1945 podepsal prezident Edvard Beneš **dekret č. 50/1945 Sb.**, o opatřeních v oblasti filmu, který na dlouhou dobu téměř půl století (až do roku 1993) vytvořil pro kinematografii svébytný právní rámec.
- Dekret zajišťoval státu výhradní oprávnění „**k provozování filmových ateliérů, k výrobě osvětlených filmů kinematografických [...], k laboratornímu zpracování filmů, k půjčování filmů, jakož i k jejich veřejnému promítání**“ a dále „**k dovozu a vývozu filmů pro celé území Československé republiky**“.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Pojem zestátnění x znárodnění

- Rozdíl vysvětluje mj. Jindřich Elbl v rámci vzpomínkových dokumentů *Jak byl znárodněn československý film. Svědectví a dokumenty III*. Film a doba 11, 1965.
- **Jindřich Elbl** zastupoval před válkou zájmy ministerstva zahraničí ve Filmovém poradním sboru. V rámci znárodněvacích snah zastupoval nejradikálnější pozici. Právě on zpracoval zákon zestátnění filmu. Jeho činnosti u filmu skončila počínaje rokem 1948: jako nestraníka jej ministr Kopecký zprostil f-ce zplnomocněnce pro dovoz a vývoz filmů.
- „Znárodnit“ dle velkých znárodněvacích dekretů by bylo možno pouze podnik nad 50 zaměstnanců (tj. filmový ateliér s přísl. personal. obsazením). Potažmo kina a půjčovny by byly z tohoto procesu vyjmuty.
- Zestátnění = zákonná norma, která jakoukoli filmovou činnost (s výjimkou amatérské + filmová produkce ministerstva obrany) prohlásila za výhradní právo státu čili jakékoli příští filmové podnikání zestátnila.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepční varianty zestátnění filmu

- V zavedení široce pojatého státního monopolu se prosadila **nejradikálnější varianta** poválečného uspořádání oboru, kterou za protektorátu v ilegalitě připravili filmoví pracovníci z celého politického spektra.
- Plány na budoucí uspořádání zestátněné kinematografie připravoval ilegálně v letech 1943-44 tzv. Filmový akční výbor. Nešlo tedy o žádnou komunistickou akci, nýbrž o akci na bázi profesní.
- Jindřich Elbl, Lubomír Linhart, František Pilát, Otakar Vávra, Jindřich Honzl (OV a JH... projekt filmového školství), Elmar Klos, Emil Sirotek, Jaroslav Bouček, Ladislav Faix, Vladislav Vančura (předseda za protektorátu ilegálního Národně revolučního výboru inteligence), ad.
- **Teoretickou alternativu** této variantě představoval návrh dekretu (po osvobození ovšem ani neprojednávaný) na zestátnění kin, který se zrodil v květnu 1944 na půdě Benešovy exilové vlády v Londýně, uvažovalo se rovněž o zřízení samostatných družstevních podniků zvláště pro ateliéry, filmovou výrobu, kina apod., zcela bez šance na úspěch pak zůstala **koncepce Miloše Havla**, před válkou majoritního akcionáře barrandovských ateliérů, který navrhoval zřídit akciovou společnost s 51% účastí státu.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Národní výbor českých filmových pracovníků (později Ústřední výbor... a Svaz českých filmových pracovníků)

- Profesní organizace krátkého trvání odpovídají institucím typu: Svaz československých spisovatelů, Svaz československých výtvarných umělců, apod.
- Relativně malá, ale významná organizace, která vznikla již za okupace na tajných schůzkách některých představitelů českého filmu, na nichž bylo se řešily perspektivy oboru po osvobození. 17. 5. 45 se konalo valné shromáždění filmových pracovníků, se národní výbor českých filmových pracovníků přejmenoval na Svaz (českých) filmových pracovníků.
- Tento orgán měl f-ci řídicí, samosprávnou a současně působil jako odborový orgán. Hlavní rozdíl oproti předválečným odborovým organizacím spočíval v nárokování významných f-cí v řízení výroby i distribuce (krom tradičních sociálních záměrů). Na programovém prohlášení Národního výboru ze 17.5. 45 byl formulován požadavek znárodnění filmu + povinného členství všech filmových tvůrců. Svaz se 13. 12. začlenil do ROH. Obecně zhodnoceno ROH spravovalo tzv. kulturní politiku: odbory prosazovaly, aby byl kulturní život národy byl jednotně a plánovitě řízen a aby kulturní činnost a péče o vzdělání nejširších vrstev obyvatelstva byly podřízeny státní kontrole.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – ekonomika

- Již dva a půl roku před komunistickým převratem v únoru 1948 tak byly z filmového průmyslu **vyloučeny veškeré soukromé podnikatelské subjekty** bez ohledu na počet zaměstnanců.
- Pokusy zvrátit tento vývoj skončily nezdarem. Nejvýznamnější **vzdornou akcí** se stala zákonodárná iniciativa národněsocialistického poslance a starosty Čs. obce sokolské JUDr. Antonína Hřebíka, která měla umožnit spolkům provozovat i nadále jejich kina zabraná nyní státem.
- Za majetek převzatý státem v souvislosti se zestátněním kinematografie **náležela podle dekretu původním vlastníkům náhrada**, které se řada oprávněných žadatelů nikdy nedočkala. K jejímu vyměření chyběly prováděcí předpisy a po únoru 1948 již byly takové nároky bagatelizovány, případně i politicky skandalizovány.
- Nejvýrazněji se tento postup dotkl různých spolků, které v minulosti vybudovaly a provozovaly většinu sítě kin v republice (zejména tělocvičná jednota Sokol, dále katolická tělocvičná jednota Orel, Dělnická tělovýchovná jednota aj.)

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – politika

- Dominantní vliv KSČ v oblasti filmu v letech 1945-1947 jakoby předběhl vývoj a způsobil, že ještě před převzetím moci komunisty mohli v kinematografii pracovat pro ně **přijatelní tvůrci produkující v zásadě “nezávadná” díla**. Kádrové čistky, které zasáhly celou českou kulturu po únoru zde potažmo probíhaly ve filmu celkově mírně.
- **Žádný film nepostihl těsně po únoru zákaz**, což obecně platí i o činnosti uměleckých filmových pracovníků, tzv. “očista” filmu se omezila spíše na technický personál. (Situace nesrovnatelná se zásahem v literární kultuře, kde akční výbor Syndikátu československých spisovatelů vyloučil mnoho významných literátů, jejichž knihy putovaly do stoupy.)
- Únor 1948 neznamenal z tohoto pohledu pro filmovou tvorbu tak zřetelný zlom a předchozí vývoj zde umožnil plynulejší přechod.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění - kinofikace

- Zestátnění vytvořilo pro rozvoj filmového průmyslu zcela nové podmínky a poskytlo mu také nové možnosti. Vedení kinematografie jich využilo zejména k **rozšíření sítě kin a k dobudování technického zázemí pro filmovou výrobu.**
- Zvl. v padesátých letech zažívají kina „organizovaný“ boom: v Čechách a na Moravě stoupl počet kin ze 1418 v roce 1945 na 2497 v roce 1960, na Slovensku pak dokonce z 232 na 1023 (!) v roce 1960, z celostátní perspektivy tedy Československo disponovalo v roce 1960 3520 kiny oproti 1650 kinům v roce 1945. (V dalších letech se toto číslo zvýší už jen nevýznamně a od druhé poloviny šedesátých let nastane pozvolný pokles.)
- Do roku 1960 srovnalo tedy Slovensko co do počtu kin (i vzhledem k počtu obyvatel) krok s českými zeměmi. Byl to proces řízený, neboť vybudování filmového průmyslu na Slovensku patřilo k základním programovým cílům původní koncepce zestátněné kinematografie. 1. září 1953 byly v Bratislavě otevřeny nově postavené ateliéry na Kolibě.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – institucionalizace

- V roce 1946 byla založena filmová fakulta **Akademie múzických umění**, v jejímž prvním ročníku se sešli Zdeněk Podskalský, Vojtěch Jasný, Karel Kachyňa, Antonín Kachlík, František Daniel, Stanislav Barabáš ad. V pedagogickém sboru působily výrazné osobnosti: filmový kritik a historik Antonín Matěj Brousil, děkan FAMU a pozdější rektor AMU, historik filmové techniky Jindřich Brichta, dokumentaristé Jiří Lehovec (meziváleční avantgarda) a A.F. Šulc, spisovatel a dramaturg Miloš Václav Kratochvíl, dokumentarista a fotograf Karel Plicka, hudební skladatel Julius Kalaš, režisér Elmar Klos. A.M. Brousil jako člen jury benátského festivalu oslovil řadu významných osobností k přednášení na FAMU (Joris Ivens, Béla Balázs, sovětský režisér G.V. Alexandrov, M.E. Čiureli, historik filmu Jerzy Toeplitz, ad.
- V roce 1946 uspořádal státní film **první ročník mezinárodního filmového festivalu v Mariánských Lázních, který se v roce 1950 přesune do Karlových Varů.**
- **V roce 1945 založen Československý filmový ústav** coby archivní a výzkumná instituce, od 1946 členem FIAF – Mezinárodní organizace filmových archivů (Slovenský filmový ústav vznikl v pol. 50.let)

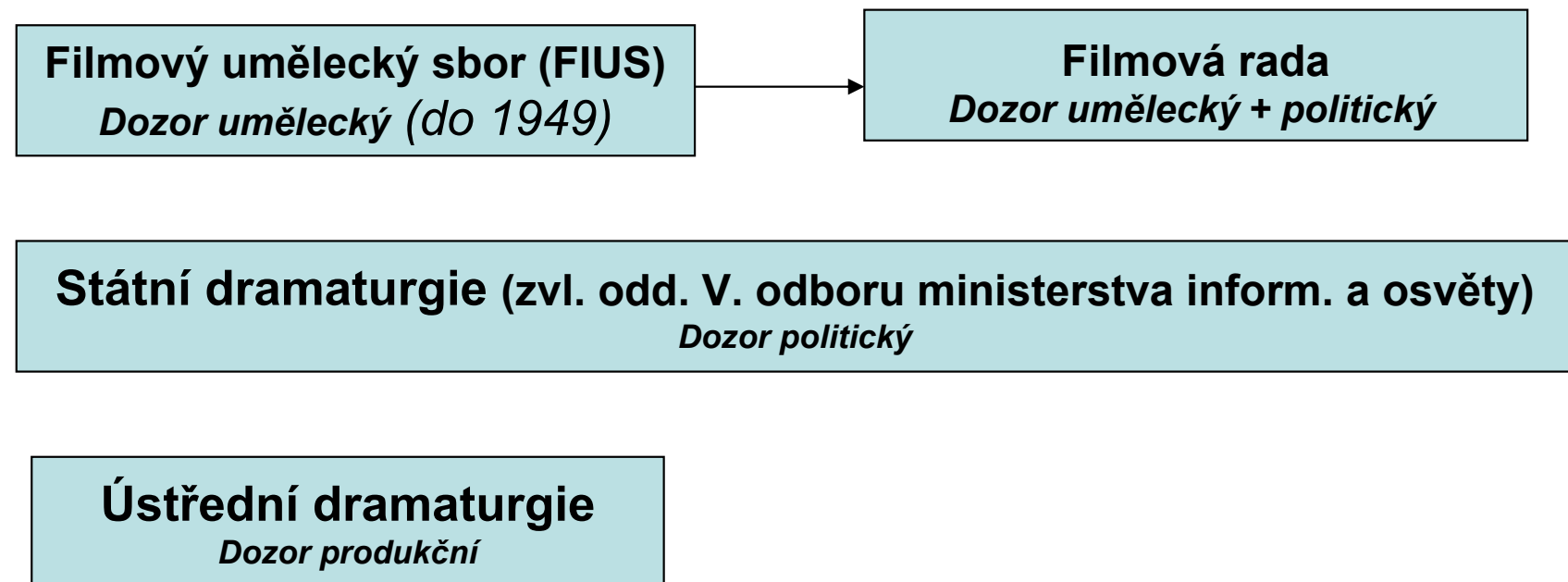
ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – státní správa filmu

- V letech 1946 – 1948 spravovaly výběr a schvalování námětů, filmových povídek a scénářů dva orgány – **Filmový umělecký sbor (FIUS) a tzv. státní filmová dramaturgie neboli zvláštní oddělení Nezvalova V. odboru ministerstva informací**. FIUS posuzoval scénáře z hlediska uměleckého, státní dramaturgie z hlediska kulturně politického. Oba orgány řídil spisovatel Jiří Mařánek, který stál rovněž v čele aprobační komise určené k hodnocení hotových filmů. FIUS tvořili hlavně renomovaní zástupci uměleckých oborů spjatých s filmovou tvorbou.^[1] To potvrzuje počáteční značný důraz na uměleckou stránku film. projektů.
- FIUS byl rozpuštěn a v lednu **1949** nahrazen **Filmovou radou**, která už pracovala odlišném složení – seděli v ní zástupci ministerstva informací, Ústřední rady odborů, Svazu československé mládeže, armády, bezpečnosti, vědy, denního tisku, kritiky, zemědělství, sociální péče atd.^[2] Filmová rada, které v prvních dvou letech předsedali dva pracovníci kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, měla původně pouze připravovat roční tematické plány, tj. jakýsi soupis vybraných námětů a scénářů doporučených k rozpracování a k realizaci, zatímco praktickou dramaturgii měla vykonávat **Ústřední dramaturgie**, jejíž pod. část tvořili šéfové tvůrčích kolektivů na Barrandově, tedy filmaři.
- ^[1] Ve Filmovém uměleckého sboru postupně působili za Jiřího Mařánka např. filmoví režiséři Martin Frič, Otakar Vávra a Jan S. Kolár, dokumentarista Jiří Lehovec, kameraman Václav Hanuš, architekt Jan Zázvorka, herci Jaroslav Průcha, Jindřich Plachta a Vladimír Šmeral, skladatelé Julius Kalaš a Jiří Srnka, básníci Konstantin Biebl a František Hrubín, spisovatelé Marie Majerová, Karel Konrád a Marie Pujmanová, literární kritik A. M. Píša, divadelní a filmový kritik A. M. Brousil ad.
- ^[2] Nad činností Filmové rady bděla ještě Kulturní rada, nejvyšší orgán ÚV KSČ pro oblast kultury, osvěty, školství, tisku, filmu, rozhlasu a tělovýchovy.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Orgány státní filmové dramaturgie 1945-1953

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění - produkce

- Stát projevoval vůči filmu poměrně značnou **finanční velkorysost** – zaměstnal na sto spisovatelů na postech dramaturgů a scenáristů, další spisovatele lákal ke spolupráci s filmem hmotnými pobídkami, investoval do vybudování filmového školství, investoval do rozvoje animovaného filmu.
- V roce 1946 uspořádal státní film **první ročník mezinárodního filmového festivalu v Mariánských Lázních, který se v roce 1950 přesune do Karlových Varů**. V dlouhodobé perspektivě se tyto investice zúročily v podobě kvalitního profesionálního zázemí filmové tvorby a v návaznosti na to i v podobě celé řady filmů.
- **trvalý ideologický dohled**, který se neprojevoval jen kádrováním tvůrců a zásahy do scénářů i hotových filmů, případně jejich zakazy, ale i **apriorním vykázáním nežádoucích témat a autorů ze zorného pole filmařů**.
- Posouvání hranice mezi ještě politicky únosným na jedné straně a již zapovězeným na straně druhé bylo předmětem trvalého napětí mezi kulturní frontou a mocenským aparátem a svým způsobem „kopíruje“ politický vývoj země.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění - produkce

- V Čechách a na Moravě se v návaznosti na předválečnou a protektorátní tradici soustředila filmová výroba zejména ve dvou městech – v Praze a ve Zlíně (v letech 1949 – 1989 přejmenovaném na počest prvního komunistického prezidenta Klementa Gottwalda na Gottwaldov).
- **Zlínské, resp. gottwaldovské studio** se postupně specializovalo na dětský a loutkový film, ale věnovalo se i produkci populárně vědeckých a naučných filmů, které vznikaly rovněž v Brně. Gottwaldovské i brněnské studio^[1] bylo v padesátých letech organizační součástí pražského podniku Krátký film, který zajišťoval zejména produkci zpravodajských a dokumentárních filmů a filmů animovaných.
- Výrobu hraných filmů obstarávalo pražské **Filmové studio Barrandov**. Dokumentární, zcela výjimečně i hrané filmy produkoval mimo struktury zestátněné kinematografie také Čs. armádní film spadající pod ministerstvo národní obrany.
- ^[1] Brněnské studio převzala v roce 1963 Čs. televize.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Řízení Československého státního filmu 1948-1957

Československý státní film – 1948 samostatný podnik

ČSF – od 1951 podléhá Ministerstvu informací a osvěty

ČSF – od 1953 podléhá Ministerstvu školství a kultury

ČSF – od 1955 samostatná hospodářská organizace

ČSF – od 1957 podléhá Ministerstvu školství a kultury